

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

З. А. Кондур

НАВЧАННЯ РОМСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Посібник

Київ
Видавничий дім « Сам»
2017

УДК 373.3.016:811.214.58
ББК 74.268.19=522.44

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 5 від 01.06.2017 року)*

Рецензенти:

Легеца О.І., директор Ужгородської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів № 14
Ужгородської міської ради Закарпатської області;

Федорова О. І., вчитель Концівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Ужгородської районної ради
Закарпатської області;

Прищепя О.Ю., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший
науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Навчання ромської мови в початковій школі : посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання / З. А. Кондур. — К. : Видавничий дім «Сам», 2017. — 48 с.

ISBN 966-8714-23-7

Основними вимогами при підборі навчального матеріалу посібника були: культурологічна інформативність, емоційність, відображення культурних цінностей українського та ромського народів України.

Даний посібник покликаний розвивати творчу особистість, здатну до толерантного міжкультурного спілкування. При створенні посібника враховувалися Державні стандарти початкової школи, програма з ромської мови для загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання.

При плануванні уроків учитель може використовувати матеріали посібника, залучаючи школярів до їх обговорення. Вчитель, орієнтуючись на індивідуальні особливості школярів, може визначити, наскільки повно і в якій послідовності він/вона буде використовувати в класі даний матеріал.

**УДК 373.3.016:811.214.58
ББК 74.268.19=522.44**

ISBN 966-8714-23-7

© Інститут педагогіки НАПН України, 2017
© Кондур З.А., 2017
© Видавничий дім «Сам», 2017

ЗМІСТ

Вступ	4
Я живу в Україні	7
Ромський гімн	10
Моя родина	17
Я і мої друзі	20
У школі	23
Національний одяг	29
Ромські імена	31
Ромська кухня	32
Свята і визначні дати	35
Ромські обряди, традиції	42
Відгадайте загадки	46
Використані джерела	47

ВСТУП

В Україні проживає близько 300 000 тис. ромів, втім, наявна офіційна статистика не відображає дійсної чисельності представників цього етносу. На території України найбільш компактно роми розселені у Закарпатській, Одеській, Дніпропетровській, Харківській та Черкаській областях. Роми також проживають у багатьох країнах Європи, тому вони з одного боку – вони є транснаціональною меншиною, а з іншого – в кожній з країн проживання вони складають частину місцевих національних меншин. Таким чином, природа ромських громад двояка, що і визначає особливості ромської культури.

Існують особливості в навчанні, освіті та соціалізації ромських дітей. А саме:

1. Соціалізація і освітній рівень.
2. Особливості ставлення до мови та її функціонування.
3. Зв'язок з традиціями і вибір занять.

Інформація про родові зв'язки, трудові навички та фольклор традиційно передавалася усно, бо роми не мали писемності й не мають її досі. У ромській культурі розвинені традиції, пов'язані з усними формами комунікації (етикет ведення бесіди, етикет спілкування, форми усного фольклору). Якщо додати до всього сказаного традиційну двомовність ромів, то найважливіші відмінності в їх соціалізації та навчанні від інших можна сформулювати так:

- сімейна соціалізація і трансляція культури, що визначають ціннісні орієнтації;
- життєвий цикл, пов'язаний з традиціями родової громади;
- вибір діяльності, пов'язаної з господарськими традиціями власної етнічної групи;
- двомовність (багатомовність) при недостатньому володінні мовою місцевого населення;
- усні культурні традиції.

Основною проблемою ромських дітей у початковій школі залишається неволодіння або недостатнє володіння українською мовою, а головною проблемою вчителів – комунікація з дітьми, які навчаються у початкових класах. Враховуючи той факт, що в даний час в Україні професійних педагогів ромів, або педагогів не ромського походження зі знанням ромської мови дуже мало, запропонований методичний посібник є актуальним.

Посібник призначений для вчителів, які працюють з ромськими дітьми в школах з українською мовою навчання.

У посібнику реалізовано лінгвокультурологічний підхід до навчання ромської мови у початковій школі. Успішна комунікація передбачає не тільки розуміння мови співрозмовника, але і розуміння його ментальності,

тому в основу посібника покладено комунікативний принцип. Ромська мова складається з кількох діалектів, різниця між якими, в деяких випадках, досить велика, як у граматичному плані, так і в плані лексики і фонетики, тому ми намагалися використати приклади різних діалектів, що лише збагатить знання дітей.

Основними вимогами при підборі навчального матеріалу посібника були: культурологічна інформативність, емоційність, відображення культурних цінностей українського та ромського народів України.

Даний посібник покликаний розвивати творчу особистість, здатну до толерантного міжкультурного спілкування. При створенні посібника враховувалися Державні стандарти початкової школи, програма з ромської мови для загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання.

При плануванні уроків учитель може використовувати матеріали посібника, залучаючи школярів до їх обговорення. Вчитель, орієнтуючись на індивідуальні особливості школярів, може визначити, наскільки повно і в якій послідовності він/вона буде використовувати в класі даний матеріал.

Ми сподіваємось, що цей посібник буде корисним як вчителям, так і методистам, які працюють з ромськими дітьми в початковій школі.

Послухайте вірш — звернення до дітей сучасної ромської поетеси Рані Романі

Чхяворэ мирэ
Чхяворэ мирэ лачэ!
Тэ явэн тумэ састэ,
Тэ явен туме годэ!
Бут бэрша дживэн!
Бут бэрша сыклен,
Э гинлав гинен,
Тэй годе явен!
Авторський переклад.

Діти мої
Діти мої хороші!
Бажаю бути вам сильними,
Бажаю бути вам розумними!
Багато років живіть!
Багато років навчайтесь,
Книги читайте,
Розуму набирайтесь!

**Me beshav andi Ukraina
Я живу в Україні**

Роздивіться малюнок. Що на ньому зображено?

Складіть діалог за малюнком, використовуючи за малюнком, використовуючи слова зі словника:

ватра, танцюють, табір, ніч, зорі, коні, весело, співають

Послухайте вірш ромського поета Міхи Козимиренка «Україно моя»

Ukraina Miri

Daderengi phuv,
Ukraina miri,
Tu si mande yekh
Sar chachi dayoeri,
Miri dragi phuv,
Man han tre dukha,

Yagasa peken,
Sar lond dre yakha,
Sare manushenge,
Te del Devel baht,
Saro mekh hasyol,
Saro si bibaht!

Kamav te shunav
Shevchenko skolav,
Saren manushen,
Sar phralen, te polav!
Miha Kozymyrenko

Про що розповідається у вірші?

Вивчіть його напам'ять.

Послухайте текст.

Ame beshas (jivas) andi Ukraina. Kache beshen but amala, manusha katar 140 nacionalne. O may baro foro si Kievo. Andi Ukraina si lenya: Dnipro, Dunarya, Dnister. Si i marya: I Kali marya thay Azovsko.

Ми живемо в Україні. Тут у нас багато друзів, представники 140 національностей. Столиця України — Київ. Землею України течуть річки: Дніпро, Дунай, Дністер. Є і моря: Чорне та Азовське.

Скільки представників національних меншин проживає в Україні?

Як називається столиця України?

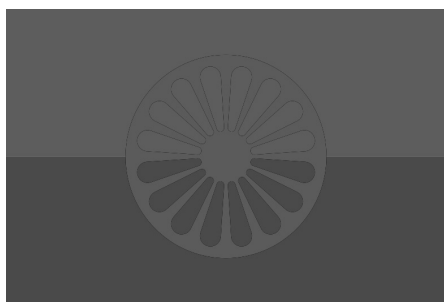
Які річки та моря є в Україні?

Послухайте вірш, як ви його розумієте?

Ushten, ushten,
Sare Roma ushten!
Poden, poden,
Vasta tume poden,
Yekh Rom avreske!
Ketanes keden-pen Romale!

Розгляньте зображення прапору України та ромського прапору.

Romano flago

З 1971 року роми мають свій прапор.

Ukrainsko flago

Національний прапор України
затверджений Верховною Радою України
28 січня 1992 року.

Що ви можете розповісти про український та ромський прапори?

Послухайте текст. Про що в ньому розповідається?

**Romano flago.
Ромський прапор.**

В наш час — час відродження ромської культури, формування ромів як нації з 1971 року роми мають свій прапор. Він складається з двох — синьої і зеленої смуг,

а по середині колесо. Верхня частина — синя (символізує небо), нижня — зелена (символізує траву), посередині — червоне колесо (символ вічної дороги).

Серед ромів поширено також містичне тлумачення елементів прапора. Зелене поле — це земне, практичне, синє поле — душа народу, а колесо — життя рома. Взаємне розташування елементів означає, що ром все своє життя знаходиться в дорозі, фізично чи духовно, а також що він не повинен забувати ні про земні справи, ні про душу. Червоний колір колеса — колір крові, пролитої ромами в боротьбі з нацизмом під час Другої світової війни, а також крові жертв геноциду, крові, про яку ром або ромка ніколи не повині забувати.

Що нового ви дізналися, слухаючи текст?

8 квітня 1971 року в Лондоні відбувся установчий з'їзд Міжнародного союзу ромів, в якому взяли участь представники 30 країн. Відтоді 8 квітня відзначають як **Міжнародний день ромів**.

Чи знайома вам ця інформація?

О flago Прапор

Послухайте уважно діалог. Програйте його в парах.

— Lasho dives shavore!	— Доброго дня діти!
— Adyes me kamav te sikavav tumenge nevi pustik.	— Сьогодні я хочу показати вам нову книжку.
— Gadaya pustik sikavel tumen ukrainsko shib.	— Ця книга навчить вас українській мові.
— So shukar pustik!	— Яка гарна книжка!
— Va i spustik si sukar.	— Так, книжка дуже гарна.
— So hramol pe ande late?	— А що в ній написано?
— Phutren la thay dikhen.	— Відкрийте книгу та подивіться.
— So tume dikhen?	— Що ви бачите?
— O flago!	— Прапор!
Savo si o flafo?	— Який прапор?
Romano thay Ukrainsko!	— Ромський та український!

Romano gimno
«Gelem Gelem».

Послухайте ромський гімн. Про що в ньому розповідається?

Gelem, gelem, lungone dromenca
Maladilem bahtale Romenca
A Romale katar tumen aven,
E tsarenca bahtale dromenca
A Romale, A Chavale!
Sine man yekh bari familiya,
Murdadas la i kali legiya
Aven manca sa lumnyake Roma,
Kai putardile e romane droma
Ake vryama, usti Rom akana,
Men ushtyasa mishto kai keresa
A Romale, A Chavale!
Phuter Devla le parne vudara
Te shai dikhav kai si me manusha
Pale ka djav lungone dromenca
Thai ka phirav bahtale Romenca
A Rromalen, A chavalen
Opre Rroma isi baht akana
Ayde manca sa lumyake Roma
O kalo muy ta e kale yakha
Kamava len sar e kale drakha
A Rromalen, A chavalen!

Їхав я, їхав довгими дорогами,
Зустрів я щасливих ромів.
Звідки ви, ромале,
З наметами щасливі у дорозі?
Ай, ромале, ай, хлопці.
Перш була і у мене велика родина,
Так вбили її Чорні Легіони...
Ходімо зі мною, роми світу,
Відкрито ромськи дороги!
Час прийшов ромам піднятися,
Високо ми піднінемося, якщо будемо діяти.
Ай, ромале, ай, хлопці.
Відкрий, Господь, білі двері,
Дай побачити, де є мій народ.
Буду їхати довгими дорогами,
Щоб знайти щасливих ромів.
Ай, ромале, ай, хлопці.
Піднімайтеся, роми, щастя є.
Йдіть зі мною, роми всього світу.
Темні обличчя та темні очі.
Люблю я їх, як темний виноград
Ай, ромале, ай, хлопці.

Автор слів — Ярко Йованович

*Розгляньте репродукцію картини «Гітарист».
Розкажіть. Кого ви бачите на картині?.
Складіть словесний портрет гітариста.*

Послухайте текст.

Sosa ame sam barvale?

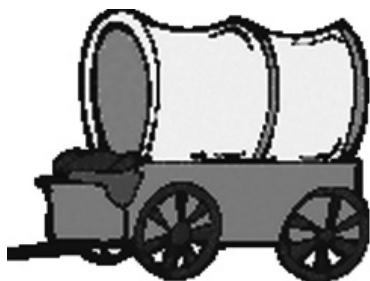
Чим ми багаті?

Ame sam Roma, sam barvale amare guhle gilyanca, shibasa, sai si but pashe kay purani Indiyakiri shib Sanskrito. Ame sam barvale amare Romane gilyanca, amare khelibnasa thay musikasa. But phure Roma thay Romnya djanena shukar Romane paramisi. Ame sam barvale godyasa ke but Roma djanen te keren buti grastenca, sastrenca thay mashkar amende si but lache kovale. Ame sam barvale amare shavorenca, trebul but te sikavas len. Amaro siklipe thay ekhipe — si amari zor.

Розгляньте ілюстрацію та фотографію. Що спільного ви бачите на них?

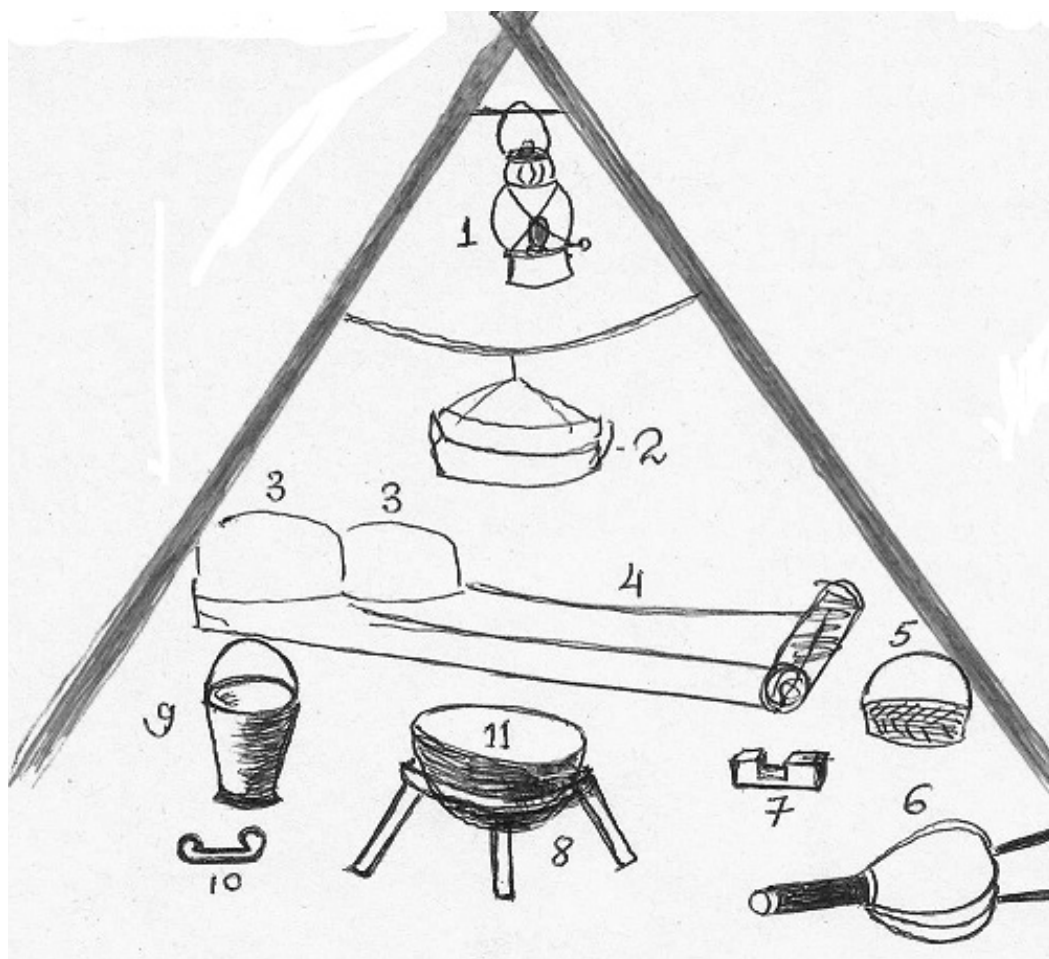
Ushten, ushten,
Sare Roma ushten!
Poden, poden,

So si andi Romani katuna?
Що є в ромському шатрі?

Vasta tume poden,
Yek Rom avreske!
Ketanès keden-pe Romale!

— Tu janes so si kava?
— Janav. Kaya si i karuca. Le Rom
phirenas pire karucenca pal saori lumya!

Складіть розповідь, використовуючи такі слова:

1. O odut. 2. I kuna. 3. O sherand. 4. I petura. 5. I koshica. 6. O pishoto. 7. I londri. 8. O trinpunrengo. 9. I vadra (I keldarya). 10. I amnari. 11. O chauno (I kakvi).

Kon trail pasha manush? Хто живе поряд з людьми?

— Kon trail pasha manush? — Pasha manush train jivate thay chiriklya. Kodo si: guruh thay guruhni, buzno thay buzni, bakro thay bakri, balo thay bali, grast thay grasni. — Inke I mica thay o djukel. — Pasha manush inke train le khaynya, le raci, le papina thay le kurkaya. O bashno beshel pi bar. — De-diminyaca o bashno gilabal thay janqavet savoren.	— Хто живе поряд з людьми? — Поряд з людьми живуть звірі та птахи. Такі як: бик і корова, козел і коза, баран і вівця, боров і свиня, кінь і кобила. — Ще кішка і собака живуть. — Поряд з людьми ще живуть курі, качки, гуси та індики. — Півень сидить на паркані, вранці він своїм співом пробуджує всіх.
---	--

Послухайте легенду.

Romani legenda
Легенда про ромів

У всіх ромів раніше були крила і годувалися ми не працею: літали, як всі птахи. Восени, коли на дворі ставало холодно, ми, як водиться, підіймалися і разом з іншими птахами пускалися в шлях, до далекої Африки. Набридне, бувало, нам на одному місці — ми перелітаємо в інше, набридне і там — знову летимо далі. Так і жили. Тільки не думайте, що це було золоте життя. Птаху, який в клітці сидить, краще хоча б тому, що його господар піклується про нього, щодня насилає свіжих зерен.

А вільний птах сам повинен здобувати собі їжу. Зате він вільний. Змучені голодом і спрагою, ми вже багато днів летіли над величезним степом. І ось, одного разу увечері, або, вірніше, у сутінках — ще не зовсім стемніло — побачили ми, що під нами розляглися родючі ниви. Тут наш, тобто пташиний, вайда, подав крилом знак, ми спустилися і почали дзьобати важкі зерна пшениці. Їли ми, їли та так наїлися, що того вечора вже не змогли продовжувати свій шлях. Прямо тут і заночували, а вранці знову стали клювати зерно, тому що за ніч знову зголодніли. І знову не змогли ми піднятися на своїх крилах. Вже настав олудень, потім і вечір, а ми все ні з місця.

Час ішов, а ми товстіли та жиріли. Тепер уже при всьому бажанні ми не змогли б злетіти. Але вже тепер і бажання летіти у нас не було. Звикли ми до ситого життя, нам навіть приємно було, що не потрібно поневірятися по всьому світу, що людина, тобто птах, все, що потрібно їй, знаходить тут же, на місці. Швидко ми не тільки літали, навіть скакати розучилися, ходили повільно, перевалюючись.

Але прийшла осінь і спорожніли пишні поля, вони більше вже не годували нас, а ті зерна, що залишалися на землі, швидко допомогли нам підібрати щури та польові миші. Що нам залишалося робити? Стали запасати собі їжу, як польові звірі. Вирили нірки, утеплили їх, нанесли туди корму, що у нас ще залишився, і зверху прикрили нірки. Потім з гілля і соломи стали робити собі шатри, щоб сховатися на зиму. Трудилися ми так і ноги наші стали міцними і товстими, крила ослабли і ось вони перетворилися на руки.

Прощай, вільне життя, прощайте, подорожі у далекі краї.

Але ми знаємо — настане день, коли ми знову станемо вільними птахами, ось тому й живемо ми життям відчайдушним, безтурботним!

Гей, гарне життя кочове, ох, яке гарне, чудове! Якщо ми розкинули своє шатро у долині — нас тягне в гори, а коли ми забралися на саму вершину, нам хочеться знову вниз. Тільки немає у нас тепер крил.....

Сподобалась вам легенда? Про що в ній розповідається?

Amari Tradiciya.

Наша традиція

В старі часи у ромів була традиція: перед Різдвом, у Святвечір, старі люди розповідали казки. Слухали всі — і діти, і молодь.

— Про кого розповідають казки?

— Про ромів і не ромів, про королів та бідних, про чаклунів та магію.

Які казки знаєте ви? Розкажіть.

Ande purane bersha romende sas tradicia: anglal Krechuno, po Juno, phure manusha phenenas e paramisa.

Shunenas savore: vi le shavore, vi le ternimata.

— Pala kaste phenesas le Rom e paramisa?

— On phenenas pala Rom vi pala gaje, pa thagar, ta chore, pala vrejutorya thay drabarimos.

Sae paramisa tume djanen? Phenen amenge.

O ROM THAY I BALVAL

Ром та вітер.

Yekh Rom djalas po drom. Sar djalas maladyas o Kham. Chi dyas e khameske lasho dives. O Kham holyaylo.

— Drobshy tu Rom. Sostar, chi dyan man lasho dives?

— Ke chi san tu Baro Ray!

— Ajukar hare, Rom! Avela pe tute tato milay!

— Nay bayo, numa i Balval te phurdel!

Sar jal may dur, maladilas o Ivend. Vi kadaleske chi dyas lasho dives. Vi o Ivend puchel le Romes:

— Rom, sostar chi dyan man lasho dives?
— Ke chi san tu baro Ray!
— Ajukyar hare, Rom. Avela pe tute zuralo Ivend!
— Nay bayo, numa i Balval te na phurdel!
— Thay, kana avilyas i Balval o Rom, vazdyas opre peski stadik ay das lasho dives e Balvalyake, ke i Balval sas i may bari Rai.

Переклад:

Ром йшов дорогою. На ходу він зустрів сонце. Але не привітав сонце. Сонце розсердилося, та запитало рома:

— Ей, ром. Чому б тобі не привітати мене?

— Ти не великий пан!

— Зачекай, ром! Прийде спекотне літо!

— Не хвилюйтеся, тільки б вітер дув!

Коли іде далі. Зустрів зиму. І теж не привітався. І рома зима запитала:

— Ром, чому б тобі не привітати мене?

— Ти не великий пан!

— Зачекайте, ром! Прийде велика зима!

— Не хвилюйся, тільки б вітер не дув!

Але коли зустрів вітер, тоді ром підняв свою шляпу та привітав вітер, тому що вітер і був найбільшим паном.

Послухайте казочку. Про що в ній розповідається?

СИКНИ PARAMISI.

Казочка.

Phirel o Ruv ando vesh phirel thay vakerel:	Ходить вовк в лісі і каже:
— Aau... sar som bokhalo, dashtiv te hav sasto bakro.	— Аууу... я такий голодний. Я міг би з'їсти цілу вівцю.
Gelo o Rom ando vesh te kidel o kasht, i kidel thay phenel:	Ром пішов у ліс зібрати дрова. Збирає і каже:
— Lele sar som bokhalo dashtiv te hav e ruves.	— Нічого собі, який я голодний. Я міг з'їсти вовка.
Shundyas o ruv e Romes bisterdyas ov anda bakro, trashaylo zorales thay nashlyav po drom.	Почув вовк рома, забув він про вівцю так злякався, що побіг на дорогу.
Dikhlyas o Rom e ruves sar dikhlyas ov le benges. Shudyas le kashta thak nashlyas kay leske yakha dikhenas.	Побачив ром вовка і здалося йому, що побачив він диявола. Кинув він усі гілки і побіг в страху куди очі дивляться.

Попрацюйте в парах та програйте казку.

Розгляньте малюнок. Чи знаєте ви цю казку? Розкажіть її, використовуючи слова із словника.

СЛОВНИК:

O phuro _____	Hasardiyav _____	I menusha (kestuvo) _____
I broaska _____	O shoshoj _____	O urso _____
O guzgano _____	O ruv _____	O ivend _____

Miri familya
Моя родина

Розгляньте малюнок. Що на ньому зображено?

Розкажіть про свою сім'ю (використовуйте слова зі словника).

Словник

O phuro dad (o papo)

I phuri dej

O dad

I dey

O shav

I shey

O phral

I pheyy

Familia

O tabor

O kako

I baba

O kerevo

I kerevi

O nepoto

I nepota

*Що ти можеш сказати доброго про своїх рідних і близьких?
Використовуй словосполучення:*

Lasho manush	гарна людина
Mindri zhuvli	мила жінка
Chacho manush	чесна людина
Shukar manushni	красива жінка

Послухайте вірш про матір. Складіть розповідь про свою матусю.

**«Ushti mi chayori»,
jangavel man dayori.
Mire vasta, miro muy thovel,
mire bala da hrandel
hrandel en ci chura khuvel,
shukar rokya uravel.**

**«Вставай, доню моя»
мама будить мене.
Мої руки, моє обличчя мис,
розчісує моє волосся гребінцем
і коси заплітає,
гарне плаття одягає.**

MIRO CIKNO SHAVORO (Palal oVlado Olah)

Послухайте вірш. Чи вам він сподобався?

**Мій маленький синочок
Miro cikno ciknoro,
shukar miro shavoro,
javinatar ji rati,
san ando miro iloro.
Andi yavin pe leste dikhav
sar shukares sovel an krevati,
le vustora leske asan,
mo ilo kovlyol loshatar,
khelel peske ando sunoro,
del mange peskero,
ciknoro somnakuno vastoro.**

го рапо

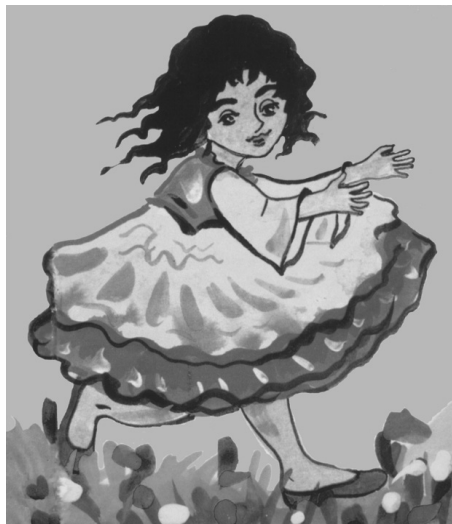

— Kava si miro papo. Ov silo phuro. Me but kamav mire papos!

— Це мій дідусь. Він вже старенький. Я дуже його люблю.

Розкажіть про свого дідуся та бабусю.

Phenori

Muyoro— phabori,
jinkirdi churori,
Duy burstuni kale mange san.
Si miri phenori,
Si tikni cenori
An sane brezicakiro kan.

Me an lake bala
Parni tasma thav,
Lava lako tsino vastoro.
Ando vesh lasa java,
Palo vast la nekerav,

Sikhavav lake o khamoro.
Sikavav lake o vesh,
Sar barol oche o bersh,
Luludya oche shukar,
Kam kidav te thav ande lake bal.

Me thay mire amala
Я і мої друзі
Ame khelas avri.

Розгляньте малюнок. Хто на ньому зображений?

Словник

Kheles _____

O amal _____

Papusha _____

Le shave _____

Le maj bare shave _____

I amalin _____

Le shavore _____

Le sheya _____

O than _____

Послухайте вірш ромського поета Міхр Козимиренка.

КАМАМ ГРАСТОРЕС
Дорес манге, даде грес!
Патя манге, чаравава,
Жов те шилало пані
Грастореске ме андава.
Лела зор о грасторо, —
Ко вурдо лес сир пхандаса,
Дро дембитко вешоро.
Кай вуче чар 'я традаса.
Тей чхуваса, даде, шатра,
Ягорі захачкіраса,
Дро пані є чергеня.
Сир мачхе вастенца ласа.
Даде, ту ман на шунес
Дорес манге грасторес!

Переклад.

ВОЛІЮ КОНИКА
Татку, коника прудкого
Ти до мене приведи;
Я вівса насиплю в торбу,
Дам холодної води.
У коня міцні підкови,
Та й візок милує око.
Ми поїдем до діброви,
Де росте трава висока.
Ми розпалимо багаття,
Напнемо удвох шатро.
З річки зорі будем брати,
Наче рибу у відро.
Ти мене не чуєш, тату?
Хочу коника я мати!

Сподобався вам вірш? Вивчіть його напам'ять.

Miro amal grastoro
Мій друг коник.

Розгляньте малюнок. Що робить хлопчик? Хто поряд з ним? Складить розповідь за малюнком, використовуючи слова зі словника.

Словник

Grastoro _____ O pay _____ I yag _____
O pay _____ O gono _____ O shatro _____

Послухайте віршик.

Kin-ta dado grastores!
Te uklav kamav me les.

Dava les panongori
Dovori an gonori

(Лекса Мануш)

Погляньте на малюнок та складіть розповідь про те, як ви граєте з друзями у футбол.

Mire amalenca me khelav ando futbolo.

- ar san?
- Shukar sim!
- Tu sar san?
- Vi me shukar.
- Hay te khelas futbolo?
- Hay!

Me thay mire amala djan andi shkola!
Я з друзями іду до школи!

Словник

I shkola_____

I siklyarni_____

Le shavore_____

O klaso_____

I peremena_____

O chengevo_____

Послухайте текст. Про що в ньому розповідається?

Осінь
I Тампа

Коли відцвітають квіти, на нивах достигає урожай, а сонце вже не піднімається так високо, як влітку, до нас приходить осінь. Її називають золотою, бо восени жовтіє на деревах листя. Осінь називають багатою, бо восени збирають і заготовляють на зиму запас хліба, продуктів.

Восени діти ідуть до школи, щоб навчатися грамоти і здобувати собі майбутню професію. У школах це свято називається Днем знань.

Andi shkola
У школі

Послухай діалог.

— Lasho dives shavore!	— Доброго дня, діти!
— Sar tume san?	— Як ви поживаєте?
Lasho dives! Ame sam shukar.	— Доброго дня, у нас все добре.
— Ando savo klaso tume san?	— В якому ви класі?
— Ando duyto klaso	— У другому.
— Me sim ando angluno klaso	— Я в першому класі
— Kon tu san?	А хто ти?
— Me sim o Daniel, a kaya si miri phen I Patrina.	Мене звати Даніель, а це моя сестра, Патріна.
— Voy pherel ando triyto klaso	Вона в третьому класі.
— Aba shundel o zvono. Prasten ando klaso	Вже чути дзвоник. Біжіть до класу.

Які слова ти запам'ятав/ла? Робота в парах. Складіть діалог, використовуючи словник.

Словник

I sikhaldi — учениця	I parta парта
O klaso клас	I azbuka азбука
I si-kham-ni вчителька	O si-kham-no вчитель
I pustik книга	
Le ginaimaske kashtora Палички для рахунку	I phal дошка
I pat-ri-ka зошит	I pus-tik книжка

Послухайте віршик. Вівчіть його напам'ять.

Djas shkolate
Йдемо в школу

Pash o vodro korkoro
Bashol cikno bashnoro
Bashol, bashol ratyasa
Te tu upre ushtesa.
Ki shkola tut vichinel
O bashnoro gilyabel.

I peremena
Перерва

Shundel o zvono (chengevo)	Чутно дзвоник.
— Akana shavore shay te jan avri.	— Зараз дітки ви можете бігти на вулицю
— Angela, sostar tu na jasa avri? Savore shavore prastae, ay tu beshes. Sostar?	— Ангеліна, а чому ти не на вулиці? Всі діти побігли, а ти сидиш тут. Чому?
— Mange si interesno te dikhav i pustik.	— Мені цікаво подивитись книжку.
Avel ando klaso aver shavoro	В клас заходить інша дитина.
— Angelina, av amenca avri, maysigo!	— Ангеліно, ходімо з нами на вулицю, скоріше!
— Akana avav, numa lav miri pustik.	— Зараз іду, лише візьму свою книжку.

Розгляньте малюнок, що ви бачите на ньому? Складіть коротеньку розповідь, використовуючи словосполучення з словника.

Словник

Kava si miro klaso. Kaya si miri siklardi. Kache si mire amala.

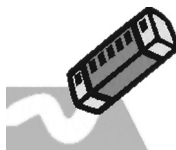
Запам'ятай слова

I pus-tik

I vas-ti-ri

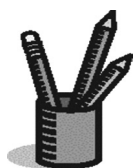
I gu-mi-ka

I pus-tik

I ri-gla

le mo-lina

I ja-nta

I pha-lli

O lil

I ilvari (O not-lil)

Ande save dives tume jan andi shkola?

В які дні ви ходите до школи?

1		Luya
2		Marts
3		Tetradi
4		Zjoya
5		Parashtuy
6		Savato
7		Kurko

*Parashtuy — mayrapid kerdyav i trava
Akana sila i vryamy*

So keres ando Savato thay Kurko?

Розкажи, як ти проводиш суботу та неділю?

Послухай віршик про п'ятницю.

*Parashtuy — mayrapid kerdyav i trava
Akana sila i vryamy
Amalentsa te khelel te chitil te gilabel.*

Розгляньте фото. Що робить школярка? Як ви вважаєте, чи старанно вона виконує роботу? А ви старанно навчаєтесь?

Дайте відповіді на питання

Kay tume keren le icture?
В чому ви малюєте?

Sosa tume skriin?
Чим ви пишете?

Le paramisia si andi?
Казки є в.....?

Me skriisarav andi
Я пишу у....

Sosa tu jas andi shkola?
З чим ти йдеш до школи?

Sosa tu shines o molin?
Чим ти гостриш олівці?

Слова ввічливості

У ромській мові прийнято звернення тільки на «ти», як до молодших, так і до старших та рівних за віком.

Erton (ma)	Вибачте (мене)
Ertisar(ma)	Вибач (мене)
Po sastipe	На здоров'я
Devlesa	С Богом (традиційне прощання ромів)
Sar san?	Як справи?
Dikhas ame	Побачимось
Nais	Дякую
Lasho dives	Доброго дня
Lashi ryat	Надобраніч
Te aves bahtalo	Будь щасливий (традиційне привітання ромів)
Av sasto	Будь здоров
Lasho drom	Гарної дороги
Dza devlesa	Йди з Богом

У більшості ромів діє дуже складний етикет, який складається з правил поведінки, що залежать від статі і віку людини. Гостя обов'язково треба нагодувати.

Відмовлятися від частування неввічливо. Крім того, вважається, що в гості треба приходити з «гостинцем».

Вживаються етикетні формули для різних ситуацій.

— Te aves bahtali! Sar san?

— Sim mishto, sar tu san?

— Nais, me sim shukar.

— Devlesa, av sasto!

Послухайте діалог.

— Rugima take, phen mange kiki si o chaso?	— Дуже прошу, скажи мені яка зараз година?
— Phenav take, akana si bi bishengo desh-duy	— Так, скажу, зараз без двадцяти дванадцять.
— Oh naisarav! Trebul te jav butyate.	— Ой, дякую! Мені потрібно вже на роботу.
— Ja devlesa!	— Йди з Богом!

Чи почули ви нові слова? Назвіть їх.
Послухайте діалог.

— Lasho dives!	Доброго дня !
— Te aves bahtali!	Доброго дня !
— Me bushav Elena, ay sar tume bushen?	Мене звати Олена, а як вас звати?
— Me sim Loiza ay me Petro.	Мене звати Лойза, а я Петро
— Anda save Rom tume san?	З яких ви ромів?
— Me sim anda kelderasha. Ay o Petro si katar lovara.	Я калдарашка, а Петро з ловарів.
— Vi me sim anda kelderasha	А я теж калдарашка.
— Phenen ta mange sar te arakhay i shkola?	Підкажіть мені, як знайти школу?
— Ja angle, ay pala risar chacho	Їди прямо, потім поверни направо.
— Naisarav, ashen devlesa	Дякую, залишайтеся с Богом.

Робота в парах. Складіть діалог та програйте його.

Національний Одяг

Розгляньте репродукцію картини Миколи Безсонова. Опишіть національний ромський костюм. На які деталі ви звернули увагу?

Словник

O gad — сорочка

Le galbi — дукачі

L fushta — спідниця

O dikhlo — хустка

O kushtik — пояс

Послухайте про історію виникнення національного келдерарського костюма.

Келдерарській жіночий костюм складається зі спідниці і блузи. Блузка, як правило, з глибоким вирізом або запахом, без коміра; рукава можуть бути різноманітних фасонів. Спідниця, в залежності від моди, може бути довжиною «в підлогу», до щиколотки або до середини kbnrb. У будь-якому випадку, gj її низу традиційно проходить широка оборка. Тканини традиційно беруться яскравих, насичених кольорів. У дорослої жінки костюм доповнюється дуже широким і довгим фартухом і головною хусткою.

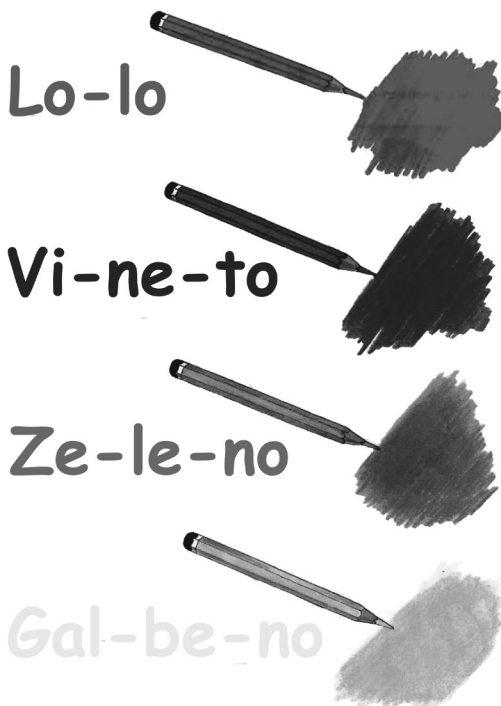
Знамениті дукачі келдерарів є запозичена прикраса, яка характерна для заміжніх жінок.

Келдерарський чоловічий костюм був не менш виразним, ніж жіночий.

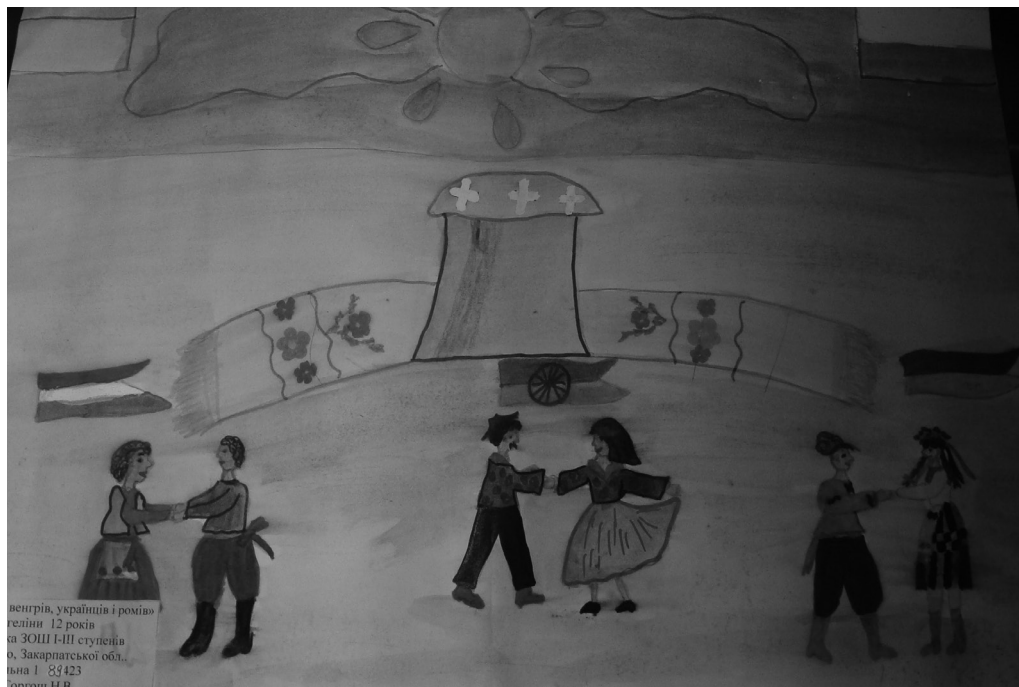
Основний вплив на нього зробив угорський національний костюм. Як і в угорців, у келдераров костюм було прикрашені вишивками — аплікаціями.

Додатковими аксесуарами чоловічого костюма були хустка, посох і люлька. Хустка кріпилася до піджака, утворюючи попереду дугу і звисаючи складками зі стегна.

Який колір переважає в костюмах?

Romane anava
Ромські імена

Прослухайте діалог.

— T eaves bahtalo!	— Привіт!
— Vi tu av sasti!	— І ти бувай здорова!
— Sar tu bushes?	— Як тебе звати?
— Me sim i Lulugi.	— Мене звати Лулугі.
— Ay me sim Masho.	— А мене звати Мащо.
— Sostar thode tuke anav Masho?	— А чого тебе так назвали-Мащо?
— Ke ando pay me sim sar masho!	— Тому що я, як риба в воді.
— Ta sostar tu bushes Lulugi?	— А чому тебе назвали Лулугі?
— Ke me sim shukar sar i lulugi.	— Тому що я гарна як квіточка.

Складіть і розіграйте діалог, доповнивши його 1-2 репліками.

Як звати членів твоєї родини (тата, маму, дідуся, бабусю, братів, сестер)?

-
- Чи знаєш ти, що означають ці імена? Розкажи.
- А ти знаєш значення імен своїх рідних?
-
- Які ласкаві звернення звучать у вашому домі?
- Які ласкаві звернення тобі найбільше подобаються?
- А тобі?
- Хто найчастіше їх говорить?

Додаткова інформація

Повне ромське ім'я складається з трьох-п'яти частин: офіційне ім'я, «світське» ім'я, іноді — по батькові, прізвище, іноді — прізвисько цієї гілки родини.

Офіційне ім'я — ім'я, що записується в документах, зазвичай воно обирається, виходячи з звичаїв країни проживання, або збігається з ім'ям, даним при хрещенні.

«Світське» ім'я — це ім'я, використовується в звичайному житті, в спілкуванні з іншими ромами або приятелями.

Прізвища у ромів використовуються так само, як і в інших європейських народів. Іноді, якщо прізвище носить дуже велика родина або кілька сімей, в побуті до прізвища однієї з родин або гілки великої родини прикріплюється спеціальне прізвисько. В Україні прізвиська у більшості сімей існують безвідносно наявності однофамільців, походять від «світських» імен засновників роду або знаменитих предків і грають роль «світського» прізвища, тобто прізвища, що має офіційний статус в очах ромського співтовариства, але не використовуваної поза ним.

Romano habe Ромська кухня

Великої кількості продуктів роми з собою не возили, під час переїздів їх складали разом з посудом — на два вози: картопля в мішку, м'ясо в каструлі. Харчовий раціон був той же, що у інших народів, серед яких кочували ромії. Тому багато страв були запозичені, але прищеплювалися і ставали традиційними простіші в сенсі техніки приготування. Наприклад, роми не пекли пироги, ромські борошняні страви готуються тільки з прісного тіста. Звідси і кухня була спрощеною, розрахованою на приготування їжі на багатті.

Звичка готувати на відкритому повітрі прямо на багатті збереглася досі.

Поряд з жіночим способом готувати в посуді (чавуни, сковороди) був широко поширений «мисливський» метод приготування на багатті: в попелі, або прямо на вугіллі, або над вогнем за допомогою палички. Така їжа — без застосування посуду — була чоловічим способом приготування. Цей спосіб своїм походженням, мабуть, зобов'язаний кінським ярмаркам, куди ром їхав без сім'ї і, природно, посуд з собою не брав. Ярмарок міг тривати кілька днів.

Тому, зробивши ко'фо (бариш), ром відзначав цю подію приготуванням м'яса, наприклад, взятого на додачу барана.

Romano Manro **Ромський хліб.**

Послухайте текст

Bokhalo simas soro dives! Nas-ma chaso te khav. Avilem ando taboro, thay mangav mange Romano manro te hav. Beshas ando vesh, I Romni kerdva I yag thay pekel mangt manro.

Я дуже зголоднів, весь день нічого не їв. Приїхав я в табір і прошу ромського хліба поїсти. Наш табір розташувався у лісі, розвели ми вогнище і дружина готує мені ромський хліб з кукурудзяної муки та води.

Дайте відповідь на питання.

З чого готують ромський хліб? Де розташувався табір?

Romane alava

O anro.
Яйце

O manro
Хліб

O shah
Капуста

I zumi
Бульон

O masho
Риба

O kiral
Сир

I agin
Мед

I khurmi
Каша
Kurdo
Гречка

O thud
Молоко

O руу
Кукурудзяна мука

Кухня ромів досить проста. Найчастіше роми вживають м'ясо. Північні роми воліють страви з картоплі, південні також з кукурудзи. На вугіллі смажили дрібну рибку і гриби — реко masho, реке huhura. Їх попередньо посипали сіллю. Пекли недовго, а потім кожен гриб виймали гострою паличкою. У золі пекли яйця і картоплю (anre, kartafya).

Як і кожен народ, роми мають і свої національні страви. З давніх часів роми жили в лісі або біля нього, тому вони харчувалися на полюванні спійманою звіриною — зайчатиною, їжачками та ін.

Особлива страва ромів келдерарів — **минкаря** (мамалига з м'ясом), яка готувалась з курудзяного борошна. Її необхідно готувати лише в казані. Коли каша готова потрібно відокремити мамалиу від стінок казана. Перекинути на дошку або на чистий рушник. Товстою ниткою порізати мамалигу на порції.

Тоді приготувати все те, що повинне подаватися до мамалиги, аби перетворити її у святкову страву: овечу бринзу, сметану, шкварки або м'ясо, смажену цибулю. Все подається окремо і кожен собі накладає в тарілку скільки хоче.

Інша особливе національна їжа ромів — **їжак** (смажений або печений). Це страва ромів-сінті, польських і прибалтійських ромів, пов'язане з тривалим вимушеним життям в лісах в часи гонінь на ромів в Європі

Своїм традиційним напоєм роми вважають **чай**, так і кажуть: Amaro Romano chayo (наш ромський чай), який варили з різних трав та вишневих і малинових гілочок.

Послухайте віршик

Ah gozho chayori

Shuv pibnitko!

Chayo ame pyasa

Thay lavoro lacho lidjasa!

Ах, красива дівчина Постав самовар!

Чайок ми поп'ємо

І гарне слово скажемо!

Запитайте у ваших батьків, який спосіб приготування чаю в таборі знають вони? Які традиційні ромські страви знаєте ви?

Перкладіть ромською мовою

Моя мама готує кукурудзяну кашу на олії. Вона дуже смачна та корисна. Ми будемо пригощати всю нашу велику родину та друзів.

Свята і визначні дати

7 січня — Різдво Христове	O Krechuno
8 квітня — Міжнародний день ромів	Internacionalno Romano dives.
4 травня — день поминання Блаженного Сеферіно (у католиків)	Seferino dives
24 — 25 травня — День святої Сари-Калі	Sara-Kali dives
20 червня — Свята Трійця	I Rusalya
28 червня — День Конституції України	O dives pal Ukrainska konstitucia
2 серпня — Міжнародний день пам'яті жертв ромського Голокосту	Poraymos
24 серпня — День Незалежності України	Ukrainisko Libertato dives

Послухайте вірш. Які слова для вас були новими?

Devles, syr grast, na paruvav,
Syr peskro lav na parudiom,
Sareng dre yakha phenav:
«Romen nikay na bikindiom!»
Dadestar me na otphnenavpe,
Koneskro som — na hohavav.

Man tasaven — upre gazdavpe
Te sa yekh peskro rakirav.
«Na phutkirdo me, manushale,
Mri baht dre zorale vasta.
Dre mande romano kokalo —
Man na pchahirna, syr kasta!»

Miha Kozimirenko

День Сари Калі роми — католики вважають 25 травня.

Сара Калі — міфічний персонаж, свята покровителька ромів.

На французькому узбережжі, в невеликому місті Сен Марі-де-ля— Мер під місцевою церквою ромами вибудовано підземне святилище міфічної святої, в якому стоять її статуя і вівтар. До цього святилища щорічно приходять тисячі паломників. Найбільше їх приїжджає 24 травня, напередодні дня вшанування Сари Калі, покровительки ромів. Починаючи з 1912 року, в святилище стали запускати і неромів.

В ніч на 25 травня статую Сари виносять і занурюють у море, символічно повторюючи хрещення.

Розгляньте малюнок. Що ньому зображено?

Зима

Одна з найчарівніших пір року — зима. Холодна вона. Зате радість, що приходить Святий Миколай! Святий Миколай приносить подарунки. А на Різдво? Цукерки та горіхи, яблука — все можна заколядувати. Тому всі діти чекають зими з нетерпінням.

Послухайте вірш.

Е невобершитке денабена
Жал дромеса Нево берш, —
чоріпен нашел дро веш.
Нево берш е Чхаса жал, —
мразо, ів песа ліжал.
чаворенге — гудлипен,
е терненге — камлипен,
бахт те састипен — саренге,
е терненге, е пхуренге.

Вивчіть вірш напам'ять.

(Міхо Козимиренко)

Новорічні подарунки

Здалеку йшов рік Новий
та й забрів у ліс густий.
А як вийшов на село —
зразу снігу намело.
Дав цукерки дітвори.
хлопцям — мрії на зорі,
щастя і здоров'я всім —
і старим. і молодим.

Послухай вірш. Про що в ньому розповідається?

Ashun I poema

Зима

Танок завели шалений коні,
Сніги намело за вікном.
У саях на перегони
Зима-візник з батогом.
Вона то зависє, то свисне-
І коні летять вдалині.
А в гривах іскри
Блищать, наче зорі нічні.
Заледве промчалися полем —
Над річкою цокіт копит.
Нема їм ні сну, ні спокою,
І лід закарбовує слід.

O ivend

Grasta line khelimos dilino, —
Palay fenshtri-iva playasa.
Dre shlita beshel ivend parno
Saren dankirel i chupnyasa.
Vo to riknil, sar benga sholyaren
Vi grasta urnyaven holyasa.
Dre kama e chingara khamaren,
Sobi chergenya ratryasa.
Gine dro gintevo voyago
Upay play vi maren tel udar,
Ga pre len kerdel peske pango, —
Anday pani o sastar.

7 січня — Різдво Христове
О Krechuno

О Јуно — Святвечір, ніч напередодні Різдва, в яку у ромів ловарів і келдерарів за традицією старші люди розповідають казки дітям та молоді.

О Krechuno — Різдво Христове, другий найважливіший після Пасхи календарне і церковне свято у православних ромів.

І Patradi

І Patradi — Пасха, один з самих найважливіших свят, разом з Різдвом, релігійних та календарних свят у ромів.

I PATRADI

I Patradi avel,
lacho habe anel.
Kana Patradi avel
terno milay ovel.

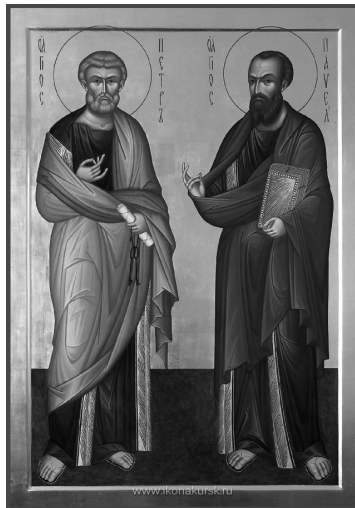
Chor mange chayori
tu sudro panyori
vas odoya panyori
dav tut molori.

I Rusalya

Rusalya — Трійця, день поминання покійних, важливе культове свято для ромів. Назва Русаля пов'язане з назвою давньоруського свята Русалії, на який припадає день Трійці. Роми роздають посуд (обов'язково чашечку або тарілочку з молоком), до посуду прив'язують квіточку. Біля дверей господині розвішують м'яту, щоб захищати будинок від духів, а по всьому будинку розсипають траву, яку не можна вимітати до кінця свята. Вимітаючи траву, вимітають усі проблеми з дому і хвороби.

Sym Petri

Сим Петрі— найдавніше свято у ромів-келдерарів і у підгрупи чокеші ромов— ловарів. Свято пов'язане з культом предків. Святкується на день Святих Петра і Павла, але його витоки сягають, принаймні, до першого століття нашої ери.

Pogaymos
День пам'яті ромського Голокосту

Голокост (від англ. *the Holocaust*, з дав.-гр. ὁλοκαύστος — «всепалення») — переслідування і масове знищення євреїв і ромів в Європі під час Другої світової війни; систематичне переслідування і знищення європейських євреїв і ромів нацистською Німеччиною протягом 1933 — 1945 років. Тобто, у ширшому розумінні, голокост — систематичне переслідування і знищення людей за ознакою їх расової, етнічної, національної приналежності, сексуальної орієнтації або генетичного типу як не-повноцінних, шкідливих.

Політика нацистів по відношенню до ромів була непослідовною. В середині Німеччини нацисти вважали ромів, інтегрованих у німецьке суспільство, соціально-небезпечними. В той же час на окупованих територіях Радянського Союзу асимільовані роми не переслідувались, а знищувались тільки ті, які зберегли кочовий спосіб життя. Дані про жертви Голокосту сильно різняться, оскільки громадські організації ромів Східної Європи були менш організованими, достатньо тяжко оцінити фактичну кількість жертв. За різними оцінками кількість жертв коливається від 200000 до 2000000 ромів.

Запитайте батьків, чи є хтось з ваших родичів, хто пережив Голокост?

Kana hasares le love, pale tut avena.
Kana hasares o pativ, na avela palpale.

Як втратиш гроші, то заробиш нові.

Як втратиш повагу, то ніколи не повернеш її

Kon lajal peskire shibatar, ladzal peskire dayatar.

Хто соромиться своєї мови, той соромиться своєї мами.

Tiri buti phenel pal tute buter, sar tire lava.

Вчинки говорять більше, ніж слова

Ромські обряди, традиції

Розгляньте ілюстрацію та сучасне фото. Порівняйте їх.

O biav (весілля) — найважливіше свято в житті кожної рома / ки та їх близьких, що знаменує не тільки утворення нової сім'ї, а й перехід молодої людини в соціальний клас дорослих людей. Тільки після весілля чоловік стає повноцінним членом ромського товариства. Це виражається в ромській мові в тому, що назвами «ром» і «ромні» позначаються тільки молоді люди, які утворили власну сім'ю.

Шлюб у ромів не реєструється офіційно, але якщо це робиться, то молоді вінчаються (тільки при першому шлюбі). Незалежно від офіційної реєстрації законністю шлюбу в очах ромської громади є його публічність. Таким чином, проведення весілля — головне підтвердження законності сімейних відносин.

У деяких ромів (кримських, балканських, деяких келдераров) існує звичай викупу нареченої, що позначається на долю молодої не кращим чином, оскільки всі очікують, що вона максимально швидко окупить (відпрацює) затрачені на неї кошти.

У келдерарів викуп чисто символічний, у вигляді золотих монет, спеціально збережених або виготовлених (у вигляді копій монет XIX століття).

Місцями знайомств молодих людей були, в основному, ярмарки, на які з'їжджалися різні ромські табори. Треба зауважити, що моральні норми табірної життя сковували природну поведінку юнаків та дівчат. Вони не повинні були виявляти симпатію один до одного, не мали права зустрічатися наодинці. Такі зустрічі суворо каралися і лягали важкою ганьбою на сім'ю дівчини. Юнак, як правило, не вибирав собі наречену, це робили його батьки; тобто весілля в таборі влаштовували за рішенням старших.

Mangipe (сватання) — походить від слова мангал «просити». Під час сватання сім'я нареченого приходить «просити» наречену. В давнину, за звичаєм північних ромів, свати приносили з собою маленьку берізку, прикрашену стрічками, цукерками, грішми. Свати приносять пляшку, прикрашену червоною стрічкою і золотою монетою і передають її батькові нареченої. Крім цього вони приносять з собою частування. Приймаюча сторона не доторкається до частування доти, поки не буде дано згоду на шлюб. Питається думка нареченої. Зазвичай це робить батько. Якщо згода отримана, то святкують сватання, під час якого батько нареченої призначає весілля.

Pativ — одне з центральних понять в культурі ромів, що виражає уявлення ромів про високий соціальний статус. Основні значення слова патів співвідносяться з уявленнями про економічно самостійного і успішного чоловіка, що дотримується ромських норм і традицій і хто користується повагою у одноплемінників.

Окреме значення слова: святковий стіл на честь того, кому надають патів.

Drabaripe Ворожба

Ворожіння, а також ворожба і знахарство. Значення слова **драб (ліки)** вказує на те, що ворожка, крім передбачення майбутнього і тлумачення минулого і сьогодення, є знахаркою, яка одночасно здійснює ворожебну, магічну і знахарську дію. Ромські жінки використовують прийоми давньої ромської магії і знахарства. Споконвічно ромські прийоми гадання використовуються тільки для гадання ромам і пов'язані з культом предків. Наприклад, у ловарів збереглося ворожіння на «сорочку», також пов'язане із спілкуванням з духами.

Розгляньте репродукцію картини Т.Г. Шевченка «Циганка-ворожка». Що на ній зображено?

Romani kris
Ромський суд

Найважливішим суспільним інститутом у всіх груп ромів був і залишається так званий ромський суд. Такий суд — одна з небагатьох традицій, існуючих ще з «індійського» періоду ромської історії. При своїй появі в Західній Європі, кочівники намагалися домогтися невідомості місцевим законам. Створюється помилкове враження, що вони робили це з бажання залишатися безкарними. На наш погляд, мотиви у ватажків були складніші. Роми наполягали на власному судочинстві в першу чергу тому, що були впевнені: чужаки, які не знають їх звичаїв, ніколи не зможуть розсудити їх по справедливості. Таким чином, королі західних країн, підписуючи в XV столітті жалувані грамоти, дали нам документальний доказ існування кріса (як усталеного інституту) вже в ту далеку епоху.

Кріс або сендо — це назви ромського суду. В нього входили в основному роми похилого віку; один з них вів суд. По суті це було зібрання, де розбирали конфлікт і виносили рішення, яке виконувалося беззаперечно. Усі витрати на проведення зборів несла сторона, яка вимагала розбору справи. У конфліктній ситуації ром ставав насамперед на сторону своєї сім'ї, потім свого роду і, нарешті, своєї компанії.

У місцях компактного проживання і сьогодні такий суд є єдиною формою вирішення будь-якого питання.

Які обряди знаєте ви? Чи приймали ви участь в будь-яких обрядах?

I paramisi palo Romano Kris
Казка про ромський суд
Чарівні яблука.

Одна табірна ромка позичила якось у чаклуна великі гроші. Прийшов термін віддавати, а розплачуватися нічим. Що робити, якщо слово тримати треба. Але ще гірше злочин, якщо до терміну не прийдеш. Це роми дуже шанують. Такий людині віри немає більше. Зле ромці: чоловіка нема, дітей купа, і нема чим розплатитися. Пішла ромка до чаклуна і каже: — Ти вже відстрочи мені мій борг ще на пару місяців. Домовилися вони. Однак і через два місяці у ромки гроші не з'явилися. А в цьому випадку за законами ромів вона повинна була перед своїм судом постати — судом старійшин. Ну що ж, робити нічого. Знову поїхала циганка до чаклуна з проханням. — Що хочеш роби, а грошей у мене немає. Можеш на суд ромський подавати, воля твоя.

Подивився на неї чаклун, примружившись, і сказав недобре:

— Не потрібен мені ваш ромський суд... А гроші тобі прощаю! Зібралася було ромка виїжджати, а він її не пускає — Куди ти а проти ночі? Залишайся. Вранці поїдеш. Вирішила ромка залишитися. А на ранок поїхала назад у свій табір. Шлях не близький був. Півдня вона їхала, а коли повернулася, бачить: табір, як вулик потривожений, гуде. Бігають роми, шумлять.

— Що трапилося? — Питає ромка. Кинулася до неї назустріч її мати і зі сльозами на очах кричить:

Горе у нас, біда велика.

Пропали діти твої! Вранці, тільки розвиднілося і тільки прокинувся табір, прийшла з лісу стара горбата жінка з костуром. Принесла кошик з яблуками і каже мені: «Ти ці яблука не чіпай і внукам не давав. Вони для твоєї дочки призначені». Поставила я цю корзину з яблуками під віз, так не вгледіла. Діти твої підбігли і схопили по яблуку. А тільки надкусив кожен з них по шматочку — так відразу і зникли. Вже ми їх шукали, шукали, так і не дошукалися. Потім до нас приїхав мужик з села, сіно привіз, ми його розпитували, мовляв, чи не бачив він двох дітей: хлопчика і дівчинку. А він відповідає: «Бачив, до лісу йшли...» — «Що ж ти їх не зупинив, не повернув? Адже вони з табору бігли...» Та який попит з мужика?

Відразу зрозуміла ромка, що це помста чаклуна за борг її. І ще зрозуміла вона, що марно його благати про прощення, тому потрібно ромський суд збирати.

Зібрали суд, запросили чаклуна, тай й домовилися, що дітей має вона повернути, а ромка борг віддати. Нечитса сила повернула дітей, але не в табір, а в ліс.

Довго шукали ромських дітей, весь ліс обнишпорили. Так і літо промайнуло. Восени, вже до самих приморозків, два мужики і пастушка, що пасли сільську череду, бачили цих дітей.

Першою побачила їх пастушка. Сиділи ромські діти на камінчику, скорчившись, притиснувшись один до одного, спали. Потихеньку пішла пастушка до ромів, тай розповіла про дітей. Кинулася ромка до того місця, побачила дітей своїх, так не витримала, як крикне! Підхопилися діти, побачили свою матір, стрибнули до неї.

Так ромка більше в борг в чаклуна не бере та дітей своїх береже.

Romanipe — умовно прийнято переводити це слово як «ромський дух» або «ромська культура», але значення цього слова дещо ширше. Романіпе — це ромський дух, ромська сутність, ромський закон, готовність і прагнення слідувати ромському закону, осознання приналежності до ромського суспільства, набір ромських якостей характеру і т. В сукупності, етнічний нером, що має романіпе, визнається ромом. Зазвичай це прийомна дитина неромського походження, що вирісла в ромській сім'ї.

Культ материнства

У багатьох ромів жінка не вважається сформованою особистістю, поки не народить дитину. У всіх ромів, материнство називається в одному ряду з досягненнями соціальними та професійними; при згадці досягнень якої-небудь жінки, статус матері оточений шаною. Чим більш жінка успішна як матір (тобто чим більш успішно вона виховує свою дитину або дітей, на думку ромського суспільства), тим вагоміше її положення в суспільстві. Вагітним жінкам і жінкам з маленькими дітьми прийнято надавати особливі привілеї в побуті. Дуже велика увага до породіллі. Якщо жінка з кочового табору починала народжувати, табір негайно зупинявся, чоловіки дружно споруджували укриття, літні жінки надавали при необхідності акушерську

допомогу. Потім 40 днів відводилося на те, щоб мати зміцніла. На весь цей час вона була практично звільнена від домашньої роботи.

Народженню хлопчика раділи більше, ніж народженню дівчинки, і хрестини в цьому випадку влаштовувалися багатшими. Непорушність цих відносин в гіперболованою формі виражена в одній з жартівливих народних ромських пісень, яка називається «Muro lashcho kirivo» — «Мій добрий кум».

Muro lachsho kirvo,
Yav, po platso ingerav tu,
Kirvo, gay,
Dotte pushke tut kay dav tu,
Muro lachsho kirvo,
Yy so chi kerkes, so chi keres,
Kirvo, gay,
Sayekh tu muro avesа,
Muro lachsho kirvo.
Yay, desh bershora tut dav tu,
Kirvo, gey.
— Sayek tu muro avesа
Muro lachsho kirvo.
R. Demeter

Культ дитинства

Хоча не всі сучасні ромські сім'ї бувають багатодітними, культ дитинства від цього не зник. Кожна дитина, в тому числі з чужої сім'ї або неромської, розглядається як особистість, яка потребує захисту, допомоги. Система порівняння та заохочення дітей балами вважається у ромів дуже шкідливою для дітей. Культ дитинства настільки сильний, що у ромів поширений звичай усиновлення (яке часто відбувається навіть при наявності власних дітей і побічно пояснює забобони про викрадення ромами дітей), а також підбирання сиріт. У будинок, де є дитина або діти, роми, по ромському етикету, повинні принести частування або невеликі подарунки. Якщо дитині в гостях дуже сподобалася якась річ, прийнято пропонувати її в подарунок (виняток робиться для дорогих речей).

ВІДГАДАЙТЕ ЗАГАДКИ.

1. Дро элэно кхэр калэ грая пэс чаравэна прэ лолы чярори. (*арбузо*)
2. Ёв сы баруно, лэскри ромны сы каштуны. Тэ сарэ дуенгэ сы екх нав. (*бар*)
3. Саструны биби пирэ вангара кхэлла. (*банги [кочерга]*)
4. Прэ дуй гэра — мурш нанэ, гилы багала — джювлы нанэ. (*башино*)
5. Бут пхэня лулудя (цвэты) камэна, гудло скэдэна. (*бырля*).
6. Кало-мэлало лоля чя бияндя (*вангар*)
7. Заджява дро екх, выджява тринэндыр. (*гад*)
8. Кай вэш бария, ко форо явя, манушэн дылнякирдя. (*гитара*)
9. Сы кхэрэ сави ангрусты, баро ваш ангушт, мишто ваш пэр. (*гой*)
10. Сы мандэ да чай — штар гэра сыр грастэ, э пори сыр грастэ, гундэла сыр грай, тэ нанэ грай. (*грасны*)
11. Дава гирил барвалыпэн скэдэна тэ нашавэна. (*гасприн*)
12. Пасёла дава шыло пирдал вэшоро, никон на чёрэла. (*дром*)

13. Про лэстэ шэл сува, псирэла нанго. (*ёжыко*)
14. Ла никон ны дыкхэла, билакиро ничи на кэрэла. (*зор*)
15. Парно бар ровэла. (*кирал*)
16. Локхэс тукэ — да сы пхари, Пхарэс тукэ — да сы локхи. (*кисык*)
17. Сарэ дыкхэна лэскро муй, никон на дыкхья лэскрэ гэра, нэ джяла (*кхам*)
18. Чиндо биратэскро, пашло билавэскро. Чявэскэ тэ совэл, грэскэ тэ чямбэл. (*кхас*)
19. Ада на хана, тэ билэскирэ на хана. (*лон*)
20. Про парно калэ бакрорэ тэрдынэ. (*лыл чиндо*)
21. Муй сы, на ракирла. (*мачё*)
22. Со пхарэс про муй тэ гаравэс? (*накх*)
23. Джяна бакрэ. — Кицы тумэ? Галёв, дэшушов? — Нат. Лэ сарэн амэн, тэ епаш, тэ епашэ-стыр епар, тэ дуй, аваса дэшушов джинэ. — Кицы бакрэ? (*охто*)
24. Билэскиро на дживэна, тэ екхэса адалэса на дживэна. (*паны*)
25. Саво пхарипэн нашты тэ чюрдэс аври? (*пхурипэн*)
26. Ёв сы лоло, лэскри ромны сы калы. Тэ сарэ дуенгэ сы екх нав. (*рат*)
27. Прэ да барори дуй пашнангэ марэн-пэ, сарэ дыкхэна. (*о ринго, бокс*)
28. Нанэ да чирикло масуно, сы да чирикло саструно, опрэ — тыкно дыксёла, тэлэ рисёла — барьёла, сыр да кхарна? (*самолёто*)
29. Сы кхэрэ дуй дада тэ дуй чяворэ. Кицы сарэ джинэ? (*трин, папу сы дадэскиро дад, дад сы папоскиро чяворо*)
30. Парно мас барьёла, прэ лоли калёла, палэ сыр баруно явэла. (*хумэр [тесто]*)
31. Дро паны тэрдёла сари рат — на киндёла. (*чён*)
32. Дро дром — дыкхлоро, раты — кхэроро. (*шатра*)
33. Пасёла кхэрэ дава сап, пшалоро лэстыр на дарэла. (*шыло*)
34. Палсо ту барэ рояса пхув хаса? — Кхэр авэла. (*экскаваторо*)

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Hancock 1995: Hancock, Ian: A Handbook of Vlax Romani. Slavica Publishers, Inc. 1995.
2. Manush 1997: Manush Leksa Romany-Latvian-English Etymological Dictionary. Riga: Zvaigzne ABC.
3. Rishi: Rishi W.R. Multilingual Romani Dictionary. — Chandigarh, 1974.
4. Romane karti garude lavenca. Romske hadankove karty. Praha: Fortuna, 1998.
5. Romsko-cesky a cesko-romsky kapesni slovník. Praha: Fortuna, 1998. (М Hubschmannova, Н. Sebkova, А. Zigova)
6. Rufertova Hana, et al. Co uz umim. So imar dzanav. So ma zanan: cesko-romske povidani pro pripravne tridy. Praha: Fortuna, 1998
7. Wolf.R.: Wolf S.A. Woerterbuch des Rotwelsch. Deutsche Gaunersprache. — Mannheim: Biblio-graphische Institut, 1956.
8. Махотин Джура. Аджутипе прэ романи чиб (пособие по цыганскому языку). Тверь, 1993
9. Тарасо Шэвчэнко. Думы мирэ. Тарас Шевченко. Думи мої... Вибрані поезії/ Упорядк. та передм. С.Келаря; Пер. циг. М.Козимиренка. — Київ: Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України,. — с., портр. — (Джерела духовності). — Укр. і циг.
10. Цыганско-русский словарь/ Сост. Баранников А.П., Сергиевский М.В. — М., 1938.
11. Деметер Р.С., Деметер П.С. Цыганско-русский и русско-цыганский словарь (кэлдэрарский диалект). 5300 слов / Под ред. Льва Николаевича Черенкова. — М., 1990.
12. Торопов В.Г. Словарь языка крымских цыган. Иваново: Ивановский государственный университет. 48 с. 18.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

КОНДУР Земфіра Анатоліївна

НАВЧАННЯ РОМСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Посібник для вчителя

Редактор *Бартош С.В.*
Верстка *Мирончик Ю.П.*
Обкладинка *Мирончик Ю.П.*

Підписано до друку 15.08.2017. Формат 70х100 1/16
Гарнітура Петербург. Друк. офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 3,9. Наклад 300 пр.

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО.

Віддруковано у
ТОВ «Видавничий дім «САМ».
01004, м. Київ, вул. Червоноармійська, 8,
тел. (044) 235-72-20.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
та розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3750, від 01.04.2010 р.